

НАУКОВИЙ ВІСНИК

Ужгородського університету

СЕРІЯ БІОЛОГІЯ

Випуск 1

Ужгород - 1994

Вони не мають господарського, але мають велике наукове значення. До первинних асоціацій відносяться *Blysmus compressus* + *Carex nigra*, *Schoenoplectus tabernaemontani*, *Schoenoplectus lacustris* + *Equisetum palustris* + *Eupatorium cannabinum*, *Juncus tenuis*. Первинні асоціації містять, як правило, менше видів. Дуже рідкісними є асоціації *Schoenoplectus tabernaemontani* та *Bromus arvensis* - *Carex echinata* з участю *Drosera rotundifolia*. Їх потрібно взяти під охорону.

На основі зібраних флористичних матеріалів, гербарних зразків в долині р. Теремлі виявлено більше 430 видів рослин, які відносяться до 238 родів, 67 родин. За кількістю видів найбільшими родинами є складноцвіті (15,5%), злаки (9,5%), осокові (6,5%), розоцвіті (5,3%), зонтичні (3,7%), ранникові (3,7%), тубоцвіті (4,45), жовтецеві (3,5%) і гвоздичні (3,5%). На долю всіх перерахованих родин припадає 240 видів (55,7%). На долю болотних рослин припадає 47 видів (10,9%), на долю ендемічних - 14 видів (3,3%), на долю тих, що потребують охорони - 22 види (5,1%), на долю лікарських - 132 види (30,6%), декоративних - 92 (21,3%), медоносних - 86 (20%), кормових - 64 (14,8%), всіх рослин долини р.Теребля.

Автори пропонують виділити у флористичні заказники рідкісні асоціації.

Таблиця 4

Географічний аналіз флори долини р.Теребля

Географічний елемент флори	К-кість видів	%
Космополітний	26	6
Аркто-альпійський	3	0,7
Панбореальний	84	19,5
Євразійський	133	30,9
Європейський	64	14,9
Середньоевропейський	70	16,2
Атлантичний	2	0,5
Медитеральний	7	1,6
Континентальний	6	1,4
Альпійський	6	1,4
Карпатський	20	4,6
Адвентивний	4	0,9
Інтродуковані	4	0,9
Невияснені	2	0,5
ВСЬОГО	431	100

Як видно з табл.4, основну частину флори долини р.Теребля складають види з євразійським та панбореальним елементами флори. Разом взяті, вони складають 50,4% всіх видів рослин долини р.Теребля. Карпати знаходяться в центральній частині Європи, де суміщаються види з різними елементами флори, тому в долині р.Теребля знаходяться види з європейським (14,9%), атлантичним (0,5%), медитеральним (1,6%) елементами флори.

Загалом луки долини р.Тереблі за флористичним і ценотичним складом відносяться до типових лісо-лугових ценозів з деякими рисами гірських угруповань, типових для гірських систем підзони широколистяних лісів Європи.

SUMMARY
ON PHYTOCENOLOGICAL CHARACTERISTIC OF THE MEADOWS
OF THE TEREPLYA RIVER VALLEY

V.I.Komendar, A.V.Mihaly

During 5 years there had been carried out the phytocenological and floristical investigations of afterforest's meadows of the valley of Tereplya river. We have conducted the geographical and ecological analysis of the flora. There is a proposition distinguish some rare associations for floristical reserve.

ВИВЧЕННЯ ЗАПАСІВ НАЙВАЖЛИВІШИХ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН
ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОЇ ЧАСТИНИ ЗАКАРПАТТЯ

В.І.Комендар, В.І.Сабадош, М.М.Ківежді, В.В.Крічфалушій, А.В.Мигаль,
Г.Б.Будников, В.С.Шушман, Л.Л.Германський, А.В.Михайлов.

З 1984 року діє положення, що визначає порядок заготівлі дикоростучих лікарських рослин

на Україні (Временные правила..., 1984). Важливим пунктом цього документу є вимога дотримання планових об'ємів заготівлі, узгоджених із землекористувачами та державними органами охорони природи. Але відомо, що на практиці планування ведеться від досягнутого за попередній період часу. Причина такого "планування" дуже проста: відсутність об'єктивних даних про запаси рослинної лікарської сировини в конкретних регіонах.

На кафедрі ботаніки УЖДУ вже давно вивчаються лікарські рослини, а саме: їх поширення, запаси, вирощування в культурі. В 1971р. співробітниками кафедри проведено вивчення поширення і запасів дев'яти видів дикоростучих лікарських рослин у чотирьох районах області. З 1988 р. на кафедрі працює робоча група по вивченню сировинних запасів лікарських рослин на всій території Закарпатської області.

Таблиця

Запаси сировини лікарських рослин на заростях по восьми районах Закарпатської області (суха вага, кг)

ВИДИ РОСЛИН	Вид сировини	Біологічний запас	Експлуатаційний запас
<i>Achillea millefolium</i> L.	трава	4373.3-7033.0	4373.3-7033.0
<i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaerth.	супліддя	375080.7-590335.0	375080.7-590335.0
<i>Betula verrucosa</i> Ehrh.	бруньки	241478.1-690124.7	241478.1-690124.7
<i>Bidens tripartita</i> L.	трава	4641.6-6999.4	209.7-348.8
<i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medik.	трава	9855.3-14761.4	7355.8-11808.9
<i>Cetraria islandica</i> Ach.	слоєвище	21160.0-32240.0	4232.0-6448.0
<i>Convallaria majalis</i> L.	трава	850.7-1318.9	212.7-329.8
<i>Crataegus oxiacantha</i> L.	квітки	2568.9-4000.7	2568.9-4000.7
<i>Crataegus oxiacantha</i> L.	плоди	5779.0-8871.3	5779.0-8871.3
<i>Dryopteris filix-mas</i> (L.) Scholt	кореневище	5305.5-9272.9	1363.6-2470.1
<i>Equisetum arvense</i> L.	трава	2653.1-4451.6	2432.7-3855.8
<i>Fragaria vesca</i> L.	листя	2220.3-3837.2	982.2-1723.4
<i>Hypericum perforatum</i> L.	трава	35723.9-57951.9	11223.0-16133.9
<i>Juniperus communis</i> L.	шишкоягода	7384.2-12027.6	7384.2-12027.6
<i>Matricaria recutita</i> L.	квітки	514.4-803.4	456.0-722.4
<i>Menyanthes trifoliata</i> L.	трава	508.5-1115.6	254.2-451.3
<i>Ononis arvensis</i> L.	корінь	1031.2-1544.6	257.6-386.0
<i>Origanum vulgare</i> L.	трава	65.3-135.1	45.7-94.5
<i>Plantago major</i> L.	трава	915.7-1391.8	458.0-706.1
<i>Polygonum hidropiper</i> L.	трава	5214.3-8690.2	2680.3-4345.3
<i>Potentilla erecta</i> (L.) Rausch.	кореневище	15389.9-24618.0	13082.6-20216.6
<i>Rosa</i> sp. div.	плоди	2636.1-4647.9	2636.1-4647.9
<i>Rubus idaeus</i> L.	плоди	43612.5-69607.6	43777.4-69873.8
<i>Sambucus nigra</i> L.	квіти	1590.8-2677.4	1590.8-2677.4
<i>Sorbus aucuparia</i> L.	плоди	898.4-1481.6	853.5-1407.5
<i>Taraxacum officinale</i> Webb. ex Wigg	корінь	51406.7-84305.8	12864.8-21172.9
<i>Thymus serpyllum</i> L.	трава	18663.8-32256.0	15864.4-25398.6
<i>Tussilago farfara</i> L.	листки	16858.9-24698.1	13044.9-20061.4
<i>Vaccinium myrtillus</i> L.	плоди	79257.4-127710.8	79257.4-127710.8
<i>Vaccinium myrtillus</i> L.	пагопи	675743.01-122123.0	308808.5-507100.2
<i>Vaccinium vitis-idaea</i> L.	листки	11416.5-19286.4	5754.4-9640.9
<i>Veratrum album</i> L.	кореневище	15862.6-25242.9	3965.2-6310.3
<i>Viola tricolor</i> L.	трава	1476.4-2417.6	912.0-1493.3

У 1988 - 1990 рр. проведені дослідження у восьми районах: Ужгородському, Перечинському, В.Березнянському, Воловецькому, Міжгірському, Свалявському, Іршавському та Хустському. Об'єктами досліджень є 54 види рослин. Дослідження проводяться, як правило, на території держлісфонду, колгоспів, радгоспів та міжгосподарських лісгоспів. Заповідні території та ділянки індивідуального землекористування не обстежуються. Обліку підлягають лише такі місця зростання рослин, на яких за сезон можлива заготівля сировини у об'ємі не менше 20-30 кг/га.

При обстеженні на облікових заростях визначався біологічний та експлуатаційний запас сировини. Обсяги виявлених на обстеженій території запасів сировини по видах наведені у таблиці.

Результати досліджень показують, що за останні роки значно скоротилися запаси сировини цілого ряду видів - материнки (*Origanum vulgare*), алтеї лікарської (*Althaea officinalis* L.), валеріани лікарської (*Valeriana officinalis* L.), гірчака зміїного (*Polygonum bistorta* L.), омани високого (*Inula helenium* L.), золототисячника звичайного (*Centaureum erythraea* Rafn), родовика лікарського (*Sanguisorba officinalis* L.), гадючника звичайного (*Filipendula vulgaris* Moench), конвалії (*Convallaria majalis*), перетача сріблястого (*Potentilla argentea* L.), повчуга польового (*Ononis argensis*). Зменшується загальна кількість популяцій, їх розміри та щільність особин. Основні причини скорочення сировинних запасів - антропогенного походження. Це і безсистемні виснажливі заготівлі, і пряме знищення місцезростань при господарському освоєнні нових площ, і наслідки хімізації та меліорації. Проведення економічно вигідної організованої заготівлі сировини більшості видів лікарської флори області зараз неможливе через значну розпорошеність наявних ресурсів по невеликих місцезростаннях. А індивідуальні збирачі не завжди дотримуються правил заготівлі лікарських рослин, цим самим зменшуючи сировинну базу.

Особливої уваги потребують лікарські рослини, занесені до Червоної книги СРСР і УРСР. Запаси таких видів, як арніка гірська (*Arnica montana* L.), беладонна звичайна (*Atropa belladonna* L.), родіола рожева (*Rhodiola rosea* L.), скополія карніолійська (*Scopolia carniolica* Jacq.), тирлич жовтий (*Gentiana lutea* L.), баранець звичайний (*Huperzia selago* (L.) Bernh. ex Schrank et Merl.), зменшилися до критичного рівня, тому їх заготівля повинна бути категорично заборонена. Для забезпечення їх охорони в природних місцезростаннях необхідно створювати спеціальні резервати, заповідні урочища. Науково-дослідною групою виявлені запаси: арніки гірської у Міжгірському районі 34 зарості площею від 0,5 га до 5 га; беладонни звичайної - кілька зарослей у Свалявському, В.Березнянському та Міжгірському районах; скополії карніолійської - в Ужгородському та Свалявському районах зарослі площею 0,5- 2,5 га. Хоча запаси цих трьох видів теоретично мають промислове значення, їх експлуатація недопустима.

Враховуючи значне виснаження ресурсів дикоростучих лікарських рослин в області, необхідно активізувати введення їх у культуру і вирощування. Це зменшило б навантаження на природні місцезростання рослин. Про рентабельність такого вирощування свідчить досвід радгоспу "Кук" Іршавського району, де зараз вирощують на значних площах такі види, як валеріана лікарська, нагідки лікарські (*Calendula officinalis* L.), шипшина (*Rosa* sp.), аронія чорноплідна (*Aronia melanocarpa* (Michx.) Elliott.), обліпиха крушиновидна (*Hippophae rhamnoides* L.), череда трироздільна (*Bidens tripartita*), наперстянка шерстиста (*Digitalis lanata* Ehrh.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Временные правила организации рационального использования, охраны и восстановления дикорастущих лекарственных растений на территории Украинской ССР. - К., 1984.

SUMMARY

THE STUDY OF THE RESOURCES OF THE MOST IMPORTANT MEDICAL PLANTS OF THE NORTHERN-WEST PART OF TRANSCARPATIA

V.I.Komendar, V.I.Sabadosh, N.N.Kivezdi, V.V.Kricsfalusy, A.V.Mihaly, G.B.Budnikov, V.S.Shushman, L.L.Germansky, A.V.Mikhaylov.

During 1988-1990 years there had been carried out the investigation of the biological and exploitational resources of the wildgrowing medical plants in 8 regions of Transcarpathia. In this article the figures of the resources of raw materials of species which had been discovered are presented.

ПІСЛЯЛІСОВІ ЛУКИ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ ТА ІСТОРІЯ ЇХ ФОРМУВАННЯ.

О.П.Крись

Українські Карпати - середньовисока гірська країна, утворює складну екологічну систему, що впливає на природу і клімат суміжних регіонів континенту. Обезліснені схили і долини гірсько-лісового поясу зайняті переважно мезофільною трав'яною рослинністю - луками, які утворилися на місці вирубаних чи випалених лісів і чагарників, тому мають різний вік і знаходяться на різних стадіях задерніння. Загальна фітоценотична характеристика та класифікація післялісових